

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

Վ. Ա. ՃԱՌԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ.

Եւրոպացիք մեր Հայ ազգին վրայ խօսելու կամ գրելու ատեն ոչ երբեք կմոռնան ըսել թէ Հայերը մեծ յարմարութիւն ունին վաճառականութեան, եւ թէ Պարսկաստանի ու Տաճկաստանի ներքին առուտուրը գլխաւորապէս Հայոց ձեռքն է: Տարակոյս չկայ որ ճշմարիտ է նոցա ըսածը, վասն զի չորս հինգ հարիւր տարիէ ի վեր Հայոց այս յատկութեանը ակնատես են նաեւ իրենց երկիրներուն մէջ, մանաւանդ Լեհաստան, Հոլանտա, Վենետիկ, Ճենովա, Մարսիլիա, Մանչըսթըր, Վեննա, Փարիզ, Լէյփցիկ, Փեթերպուրկ, Մոսքուա, Նիժնի-Նովորոտ, Իրպիթ, Սթաւրիսան, Նախիջեւան, Խարքով, եւ ուրիշ տեղեր: Եւ որ մեծն է՝ շատին յայտնի է Հայերուն ունեցած աչքարացութեանը հետ անխարդախ հաւատարմութիւնը, չարքաշ ընաւորութեանը հետ աղնուամտութիւնը, եւ հաշուագէտ խնայողութեանը հետ հեռատես առատաձեռնութիւնը:

Սակայն վաճառականութեան պէս մեծ ու գթուարին գործողութեան մը աւելի տեղեակ եղող անձինք, եւս եւ մեր ազգէն, այս կարծիքս ունին թէ այժմու Հայերը զանազան պատճառներով շատ ետ մնացած են յայտմամասին ոչ միայն շատ եւրոպական ազգերէ, այլ եւ այժմու Յոյներէն՝ որոնցմէ վեր կը համարուէին նաեւ յիսուն կամ երեսուն տարի առաջ: Այս կարծիքը համարձակ կհաստատէ Պարսն Յովհաննէս Յովակիմեան մեծարդոյ Հայ վաճառականը՝ իւր գեղեցիկ աշխատասիրութեանը մէջ, որ է «Պատմութիւն նախնեաց վաճառականութեան եւ ճանապարհ հարստութեան», թարգմանեալ յանգլիականէ եւ տպագրեալ ի Փարիզ յամին 1860. եւ մեք այս առթիւ արժան կհամարիմք մէջ ըրել այս տեղ այն թարգմանութեան յառաջաբանը.

«Վաճառականութիւնը՝ երկրագործութեան եւ արհեստներու հետ մեկտեղ մարդոց հարստանալուն՝ եւ ազգերուն

պայծառանալուն գլխաւոր առիթներէն մէկն է. ամենեւնի իրենքն ալ՝ առանց ստակի չըրնալ առաջ երբաւր զիտող մարդը՝ դիւրաւ կը համոզվի որ ստակ վաստակելու միջոց եղող բան մը ամեն աղէկութիւններու ալ պատճառ եւ առիթ կըլլայ: Քաղաքակրթութեան մէկ հիւղն ալ բարերարութիւնն է. մէկը նեղը տեսնելով՝ անոր օգնութեան ձեռք չըրնելը մարդկութենէ դուրս բան մըն է, կըսեն ամենքն ալ. եւ այս օգնութեան խիստ շատ անգամ ստակով ըլլալու բան է. ուրեմն հարստութիւն մատակարարող միջոցները՝ մարդոյս մարդկութիւնն ալ ըսել է, մարդկային զգացմունքներն ալ աղեկցընելու եւ ընկերական կենաց համար ստեղծուած մարդոցն ալ՝ ընկերութեան մէջ պէտք եղած կերպով ասընելուն միջոց կըլլան:

„Այս ըսածներս որքան որ մեր ազգին մէջն ալ ընդհանրապէս ճանչցուած են նե՛կ կը տեսնեմք որ գործադրութեան գալով՝ վաճառականութիւնը մեջերիս պէտք եղածին չափ ծաղկած չէ, եւ այս կողմէն չէ րէ առաջ գացած չեմք, այլ հիշող խօսելով մանաւանդ ետ մնացած եմք: Թողումք Հայոց վաճառականութեան հին համբար, որով իր երկրին դիւրք՝ զինքը գրեթէ միջնորդ մը կընէր Հնդկաստանի, եւ Պարսկաստանի ապրանքները Արեւմտեան Ասիա, եւ Եւրոպա տարածելու. տակաւին տասնեւտօրը եւ տասնեւտըրը դարերուն մէջ՝ բաւական անուն եւ յարգ ունեինք, իրեն վաճառականութեան քաջայարմար ազգ մը: Պարսից եւ Ռուսաց բազաւորները՝ եւ Լեհաստանի իշխանները՝ իրենց երկրին վաճառականութիւնը ծաղկեցունելու համար՝ Հայ գաղաթականներ բերին իրենց երկիրը, եւ գացողներուն մեծամեծ արտօնութիւններ տուին:

„Ազգին վաճառականութեան յարմարութիւնը առաւել հանդիսանալու տեղը (աշխարհիս հիմակուան վիճակին նայելով) Կոստանդնուպոլիս է, իր դիրքին համար, որ ձերմակ եւ Սեւ ծովերուն մէջ տեղը՝ Եւրոպայի եւ Ասիոյ հետ հաղորդակցութեան միջնավայրն է. բայց հոս ալ քիչ մարդ կը գտնուի մեր ազգէն որ վաճառականութեան զբաղած ըլլան, եւ այն քիչն ալ Եւրոպայի վաճառականներուն հետ համեմատելով մանրավաճառ կամ վաճառականութեան միջնորդ կընան ըսուիլ առաւել՝ քան րէ բուն վաճառական:

„Ուստի պէտք մը տեսցինք, մեր ձեռքէն եկածին չափ յորդոր եւ զրդում մը ընել Ազգիս, որ վաճառականութեան վրայ քիչ մը աւելի սեր ձգէ:

„Ինչ եւ իցէ բան՝ այն ատեն կը սիրվի եւ յարգի կըլլայ, երբ անոր ինչ ըլլալը եւ ինչ ճամբով եկած ըլլալը, եւ ինչ կանոններով հիմնած հաստատուած ըլլալը զիտցուի: Վաճառականութեան զբաղմունքով գրեթէ տասնեւերկու տարիէն աւելի ժամանակ Անգղիոյ երեսելի եւ աշխարհամասնօր Մանչեսթըր քաղաքը բնակած ժամանակնս՝ եւ Անգղիոյ ուրիշ շահավաճառ քաղաքներու հետ ունեցած յարա-

բերութիւննիս՝ առիթ տրվաւ մեզի, այն հռչակաւոր եւ մեծագոր Ազգին մի միայն վաճառականութեամբ ստացած մեծութիւններուն եւ հարստութիւններուն, եւ կարգ ու կանոններուն ականատես ըլլալու :

„Մանաւանդ որ մեզի նման ուրիշ Ազգի մըն ալ քիչ տարուան մէջ վաճառականութեամբ բոլոր Եւրոպիոյ շահավաճ քաղաքներու մէջ հարստութեան յառաջագիւժ պանծալնին տեսնելով, եւ մեր Ազգին այս մասին չէ բէ միայն ետ մնալուն՝ բայց վաճառականութեան անյարմար ազգի մը նման քիչ քիչ մոռացութեան երես բռնելու ընթացքին մէջ գտնուելիք մեզի մեծ ցաւ պատճառելուն, մեր սիրելի Ազգին օգտաւոր ծառայութիւն մը ընելու ականակութեամբ, այս ամենահարկաւոր արհեստին սկզբունքները՝ ու անոր յաջողութեան եւ ձախորդութեան պատճառները բացատրելու ձեռնամուխ եղանք :

„Բայց մենք այս բաներուս վրայ մեզնէ զիրք յօրինելով ճառելու անբաւականութիւննիս ճանչնալով, վաճառականութեամբ բոլոր աշխարհիս վրայ հռչակաւոր Անզղիացի կենդանի մատենագիր հեղինակ մը յօրինուած՝ ներկայ զբքովիս բարգմանելն ընտրեցինք. որուն անունը րեպետ Պատմութիւն Նախնեաց Վաճառականութեան է, եւ կը պարունակէ նախնի եղիպտացոց, Յունաստանի, Տիւրքի եւ Կարբագինի, Նախնի Հռովմայեցոց, եւ Հնդկաստանի վաճառականութեանց սկզբունքները՝ հինգ դասի բաժնրված ըլլալով ատենախօսութեան ձեւով, բայց հասուն դատողութեամբ, ու զուարճալի պատմութիւններով եւ վաճառականութեան զօրութիւն տալու խոճական բարոյական խրատներով զարդարված՝ աղէկ ճամբով վերոգրեալ ամեն բաներուն վրայ ալ կը խօսի. անանկ որ ասիկայ մտադրութեամբ կարդացող մարդու մը ըստ կանոնի վաճառական ըլլալուն շատ մեծ դիւրութիւններ կըլլան, եւ բանը, ինչպէս որ կը կարծենք, կամք ունենալու եւ կամքը ի գործ դնելու կը մնայ :

„Այս դիտմամբ մեր զբաղմունքներուն մէջ՝ ազատ զրտած ժամանակնիս, որդիս Գառնիկ Յ. Յովակիմեան մեզի օգնական ունենալով՝ եւ այս զբքովս բարգմանելով՝ Ազգին օգտին նուիրեցինք. որուն րէ որ բարգմանութեանը եւ ոճին կողմէն պակասութիւն մը նշմարեն բարեսիրտ ընթերցողները, մեր սրտին եւ դիտաւորութեանը նայելով՝ այն պակասութիւններուն ներողամիտ ըլլալնին կաղաչենք :“ :

Պարոն Յովակիմեանին թարգմանութիւնը կրնամք ըսել թէ բաւական ազատ է այն երեւելի պակասութենէն զոր ունին այժմու եւրոպական լեզուներէ ճշդութեամբ թարգմանուած գրքերը, որ է խորթ ու փառնկական բացատրութիւններ ընել հայերէնին մէջ. սակայն ընդհանրապէս գրքին յարգը այնչափ մեծ կերելի մեղի որ այդ եւ գորա նըման պակասութիւնները արդեւք պէտք չէ լինին անոր մեր ազգին մէջ տարածուելուն :

Մեք մեր ազգայինները այս պատուական գրքէն կարգացմանը աւելի յորդորելու մտքով գնեմք այս տեղ առաջին Ատենաբանութեան սկզբնաւորութիւնը, որ գրեթէ ներածութիւն մի է բոլոր գրուածքին :

„Առաջիկայ զբքուկիս նպատակը նախնեաց Վաճառականութեան պատմութիւնը պիտի ըլլայ. ինծի կըրօւի որ ասկէ աւելի հարկաւոր եւ միանգամայն շահաւետ նիւթ մը չէի կրնար գտնել :...“

„Նախախնամութիւնը այնպէս տնօրինել է, որ աշխարհիս զանազան կողմերը այլ եւ այլ կլիմայ ունենան, հողերին պէս պէս ըլլան, որով կարող ըլլան տեսակ տեսակ րոյսեր եւ կենդանիներ առաջ բերելու եւ իրենց ծոցը այլ եւ այլ հանքեր պարունակելու :

„Թէ որ աշխարհս ուրիշ կերպով ստեղծուած ըլլար, այսինքն ամեն երկրի զիշերն ու ցորեկը մի եւ նոյն երկայնութիւնը ունենար, ցուրտը եւ տաքը մի եւ նոյն աստիճանը ըլլար, ամեն հող մի եւ նոյն րոյսն առաջ բերեր, այն ժամանակ երկրիս զանազան մասերուն հետ վաճառականութիւն չէր կրնար ըլլալ :

„Այն ատեն ամեն երկիր աշխարհիս առաջ բերած րոյսը բերքերը իր մէջը կպարունակեր. ոչ ինք իր չունեցած մէկ բանը կրնար գտնել եւ ոչ ալ ուրիշ ազգերն իրեն քով :

„Բայց այլ եւ այլ երկիրներուն կլիմաները, եւ հետեւարար իրենց բերքերուն զանազանութիւնը կհարկադրէ մարդիկ, որ իրարու հետ հաղորդակցութիւննին զարգացնեն, առաջ տանին :

„Այս հաղորդակցութեան միջոցաւ ամեն երկիր ուրիշ երկիրներուն բերքերը կրնայ ձեռք բերել :

„Մէկ երկիր մը իրեն պիտոյքէն աւելի՝ րնակութեան նիւթեր կրնայ ունենալ, եւ միւսը հագուստի. րէ որ այս երկու քաղաքները իրարու հետ հաղորդակցութիւն չունենան, մէկ քաղաքին րնակիչներուն տունը աղէկ ու հագուստը գէշ, իսկ միւսին հագուստը աղէկ ու տունը գէշ կըլլայ. բայց այս երկու քաղաքներն իրարու հետ հաղորդակցելով՝ րէ որ իրենց պէտք եղածէն աւելին իրարու հետ փոփոխեն, երկու երկիրներուն րնակիչներուն տունն ալ հագուստն ալ աղէկ կըլլայ :

„Վաճառականութեան միջոցաւ՝ մէկ երկրին աւելորդ բերքերը ուրիշ երկրի բերքերուն հետ փոփոխելով՝ այն աւելորդ բերքերը արժէք կըստանան :

„Գրեթէ ամեն ազգ, կամ իրենց երկրին բերքերուն եւ կամ իրենց արուեստովը առաջ բերած նիւթերէն մէկ քանին իրենց հարկաւոր եղածէն աւելի կուսենան. իսկ րէ որ այս աւելորդ մասը իրենք իրենց պահեն, արժէք չունենար :

„Իսկ վաստակ կըլլայ Նորմէկիային րէ որ իր անտառներուն փայտերը իրեն պահէ, Շուէտցիին րէ որ իր հանքերուն երկաթը դուրս բնանէ Ամերիկացիին րէ որ իր բամբակը օտար երկիր չըրկէ, կամ Զինաստանցիին եւ Պրուսացիին՝ րէ որ իրենց մետաքսը քաղաքնին պահեն :



Հայ եւ Պարսիկ վաճառականներ ճանապարհի վրայ իջած.

„Այս բերքերը իրենց երկիրնին աւելորդ մնալով՝ անարժէք կըլլան. բայց օտար պէտք ունեցող երկիրներու դրկը վնելով զին կըստանան, եւ ամեն ազգ այս կերպով վարվելով՝ մարդկային սեռին երջանկութեանը եւ հանգստութեանը մեծ օգուտ կընեն: Վաճառականութիւնը իրատուութեան ճանաչման օգտելուն համար:

„Վաճառականութիւնը պատճառ կըլլայ գիտութեան եւ արուեստի շահաւետ գիւտերուն ազգաց մէջ շուտով տարածուելուն:

„Գլխաւորապէս վաճառականութեան միջոցաւ եւ որ քաղաքակրթութեան լոյսը բարբարոս ազգաց մէջ ծագած է. ամենեւնի աւելի վաճառականութեան հետեւող ազգերը միշտ քաղաքակրթեալ ազգ եղած են: . . .

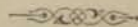
„Վաճառականութիւնը՝ ամեն ճգոր տերութեանց հիմնադրութեանը պատճառ եղած է, որ իրենց վաճառականութեանը հետ՝ իրենք ալ կը զօրանային, եւ երբոր վաճառականութիւննին տկարանար՝ իրենք ալ կիճանային:

„Վաճառականութեան զօրաւոր ազդեցութիւնը Ազգաց՝ եւ մասնաւոր անձանց՝ հարստութիւնը զարգացնելու համար՝ ամեն ժամանակ զիտնական եւ տաղանդաւոր մարդիկ գտնուած են, անոր սկզբնական հիմը բացալայտելու ջանացող՝ եւ անոր վրայ գտնուած յաջողութեան պատճառները զննող՝ ու ձախորդութեան պատճառներն ալ իմացող:

„Մեր հիմնական ժամանակը՝ այս խնդիրներուն վերայօք շատ գիրքեր հրատարակել սկսած են. հիմա վաճառականութիւնը՝ չէ քե արհեստի նման հետեւութիւն ունի,

այլ զրեւի խորին գիտութեան մը պէս կը սովորվի. որ մեր հիմնական համալսարանները այս ամենաճարկաւոր գործին համար ճարտարամիտ ուսուցիչներ տնօրինած են, որ վաճառականութեան հիմանցը եւ սկզբանցը վրայ դաստառութիւն բնեն:

Ուրիշ քանի մի հատուած եւս ուրիշ անգամ մէջ կըբերեմք այս օգտակար գրքէն: Իսկ առ այժմ՝ կվերջացնեմք այս տեղ մեր խօսքը՝ յայտնելով մեր իղձն ու փափաքը որ ազգայինք ամէն տեղ իրենց ջանքը աւելցնեն մեծ վաճառականութիւնը ծաղկեցնելու, եւ ոչ թէ գոհ լինին մանրավաճառութիւն ընելով, այսինքն տօնավաճառներէ ապրանք բերելով ու կտոր կտոր ծախելով: Եւրոպացի ազգերն ալ, մինչեւ Անգղիացիք անգամ, ատենով այսպէս կընէին իրենց վաճառականութիւնը. բայց յետոյ երբ ճանապարհները շտկուեցան եւ առեւտրական գործողութիւնները գիւրացան, իրենք ալ սկսան մեծ վաճառականութեան ձեռք զարնել, ինչպէս որ Հնդկաստանի եւ Պարսկաստանի մէջ եւս դեռ կըտնուին նաեւ մեր ազգէն այսպիսի առուտուրի հետեւողներ:



ԲԱՌԱՋՆՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՌ ԼԵՋՈՒՄՔ ԳՅՆԻ ՄԻ ԲԱՌԵՐԸ.

Ընդդ. — Գրոց լեզուին այս բառը, — որոյ ուղղագրոյն գրուածքն է ուղղորդ, — եւ կնշանակէ շիսակ, — շատ տեղ աշխարհաբառի մէջ կգործածուի իսրաւ կամ նշնարիս բառերուն տեղը, եւ տեղ տեղ կհնչուի դորդ եւ խորդ, երկուքն ալ տգեղ. — Ոմանք, ինչպէս Խրիմու եւ Մաճառատանի Հայերը, այս աւրուած բառէն բայ եւս կաղմելով կըսեն խորդեյ, այսինքն շինել:

Ընկնիլ. — Անկնիլ բառին այս ձեւը աւելի մօտ լինելով՝ անշուշտ լաւ է զօա բանեցընել՝ քան թէ իյնալ ձեւը. կիյնամ, կիյնաս, կիյնայ:

Ընչիւ, ինչիւ. — Այս բառերը թէպէտեւ վաղուց մտած են աշխարհաբառին մէջ շատ տեղ, իբրեւ գրոց ինչ բառին հօլովականը,

բայց բնական տգեղութիւն մը ունին, յորմէ խորշիլը փափաքելի էր, տեղը գործածելով գրաբառին եր կամ վասն եր, եր աղագաւ, ընդեր, հիմ, բառերը:

Ընսոր. — Այս բառին ստուգաբանութիւնն է ընդ ուր, այսինքն ուր կողմէն, ուր տեղէն, բայց աշխարհաբառի մէջ կգործածուի ինչպէս կամ որպէս բառերուն նշանակութեամբը, եւ տեղ տեղ ընսոր կհնչուի, տեղ տեղ եւս ընսոր որ կըսուի: Յայտնի բան է որ լաւ է ըսել ինչպէս, որպէս, զիսոր:

Ըռիւս. — Գրոց ընսիւր բառին աւրուածն է, եւ շատ տեղ կգործածուի իբրեւ զեղեցիկ, ազնիւ, առողջ. ուստի եւ կըսուի աղիկ ըռիւս, ըռիւսնալ, ըռիւսցընել. բայց իրեն տգեղութիւնը յայտնի է: